KAIROS ÎN TIPOLOGIA CULTURII ȘI CONCEPTUL DE MODEL NOICASIAN

Vera PANFIL, drd., Institutul de Istorie
veronicapanfil2255@gmail.com

„KAIROS" IN THE TYPOLOGY OF CULTURE AND THE CONCEPT OF NOIKA MODEL

The definition of the concept of culture in correlation with the notion of civilization were used by the scientists in the period of western enlightening and romanticism at the origin of which there are the anthropology researchers: Edward Tylor, Conte de Gobineau, Georges de Lapouge, Eugen Pittard, Otto Ammon, Will Durant, Iu. M. Lotman, Max Weber, Eduard Meyer.

The methodology of the culture science exercises a complex study in the determination of another type of culture – civic culture reflected in G. Almond's and S. Verba's studies about a modern realistic pluralistic culture bazed on the communication and persuasion, a consuming and diversity culture. This research confirms the actuality of the study of the cultural model through the democratic cultural criteria and the prism of the convenient time – KAIROS and the characteristics of a democratic personality. This research is profoundly elaborated on the basis of the theories of domain in the Romanian philosophy of C. Radulescu-Motru about politicianism and the formation of the interiorized and not exteriorized culture manifested by objects and materials, taking into consideration the scientific-psycologic conception about the valne of the soul in the importance of culture. This scientific novelty inaugurated by C. Radulescu-Motru is exactly in unison with the cultural model given by C. Noika about the unity of social conscience and that of the soul of the culture that considers that foreign culture imported from aboard can't substitute the real consciencios culture of the society. In such a way we confirm the convenient moment (kairos) in the importance of the cultural model to which the people adhere as to a essential factor in its flourishing development and its affirmation in an universal plan. It is mentioned the contribution of philosopher T. Vianu about the cultural will and the cultural values determined as a cultural act that develops the general notion of culture with the scientific novelty of two essential components: „cultural will" and „faith". „The genesis of the culture forms" is reflected on the basis of P. P. Negulescu's worhs, elucidation of cultural anthropology – through the prism of anthropologist Șt. L. Mureshanu, the cultural constitutive elements from „The Introduction of the philosophy of culture" of A. Dragomir, St. Covalschi, G. Liiceanu. We resort to the interpretation of the culture types by Lucian Blaga („The Thriology of Culture") about the „minor" cultures (ethnographical) and „major" (monumental) ones.

Key words: concept of culture, anthropology of culture, culture typology: totemic, polytheistic, occidental, primitive, religious, historical, national, social, civic, „minor", „major" etc.; culture sciences, cultural model and criteria of democratic culture, kairos in the Noika's cultural model, genesis of culture forms.

Actualizarea temei abordate a fost interpretată de-a lungul evoluției gândirii filosofice, având origini în filosofia acțiunii practice kantiene, succesat de *R. H. Lotze* în anii cincizeci ai secolului al XIX-lea prin aprecierea valorilor din punct de vedere obiectiv al realității raționale. Însă acest concept este cercetat fundamental de școala neokantiană germană, reprezentată de Windelband, care determină știința filosofiei sub aspectul valorilor universale ca criteriu de apreciere a „judecăților critice". Vom întreprinde o investigație în acest studiu prin conceperea antropologică în evoluția științifică a tipizării culturii în scopul argumentării temei propuse.

Cele mai distincte aporturi în definirea conceptului de cultură au fost abordate de cercetători în perioada iluminismului și romantismului occidental, fiind definite în corelație cu conceptul de civilizație. La originile acestor teorii stă cercetătorul *Edward Burnett Tylor* (1832-1917, fondatorul antropologiei și evoluționismului cultural), care definește cultura sau civilizația ca un complex ale științelor, artelor, cultelor, dreptului moral și juridic, caracteristicile etnografice și contribuie la cercetarea tipului de cultură primitivă în știință. Autorul englez al genezei antropologiei culturale și pionerul în fondarea primei catedre a acestei discipline, promotorul metodologiei „uniformității culturii produse de cauze uniforme" *Edward Tylor* dezbate tematica relațiilor dintre societatea primitivă și societățile civilizate. Antropologul britanic în lucraea *Cultura primitivă* (1871) expune tipul de cultură *totemic*, caracteristic pentru etapele primitive și barbare. Importanța culturii totemice este expusă de *John Ferguson McLennan* (*The Patriarchal Theory, 1885; Alle Origini Del Antropologia, Early Sociology of Family Primitive Marriage*). Potrivit acestei teorii triburile totemice se diversifică potrivit unui anumit animal (sau vegetație) ca simbol totemic și nu explorează fiara dată în scopuri alimentare sau de vestimentație. De asemenea, se interzic căsătoriile în interiorul tribului dat. Noțiunea de „*totem*" a fundamentat-o în 1791 *Djon Long* și a introdus-o în vocabularul european. Ulterior *Freizer* dezvoltă noțiunea de totemism în cultură. La etapa actuală cercetările sunt direcționate pentru a stabili

importanța istorică a acestui proces și dezvoltarea lui geografică în Australia, America de Nord și alte continente. În opinia lui *Ed. Tylor* totemismul nu a fost depistat în Europa de etnografi; afirmația dată se bazează pe gradul de civilizație a regiunii sau continentului studiat. Cultul totemic era venerat în Egiptul Antic, îndeosebi, reprezentat prin sfințenia pisicilor, vulpilor, șacalilor, fiind mumificate împreună cu stăpânii lor. Elemente totemice sunt păstrate și în epoca civilizației contemporane, spre exemplu, vaca este venerată la indușii, Șiva – reprezentat ca Dumnezeu/maimuță, Durga – considerat șacal. Astfel, șerpii erau simbolul filosofiei mistice a druizilor sau triburilor de indieni americani și în religia tuzemilor din Asia de Sud. În continuare antropologul Tylor explorează ierarhia zeităților, numită *animism* în etapele inițiale culturale, numit *politeism*, clasificând: zeul cerului, zeul ploii, zeul tunetului, zeul vântului, zeul pământului, zeul apei, zeul mării, zeul focului, zeul soarelui, zeul lunii [1, pp. 390-420]. Această tematică este foarte interesantă, reprezentată de cultele religioase în diversele părți ale lumii, țări și continente, fiind exprimate în legende și opere artistice, feeria cărora este izbitoare și expresivă până în zilele noastre. Însă studiul de față nu este destinat acestei tematici, deaceea cultura politeistă am accesat-o doar pentru nominalizarea uneia din tipurile de culturi. Concepțiile cercetătorilor în aprecierea tipurilor de culturi sunt deosebit de contradictorii: unele se bazează pe postulate și ipoteze adevărate, altele precum teoriile culturii primitive provin din fazele inițiale ale civilizației, însă foarte diversificate și parvenite sub influența evoluției științei și dezvoltarea concepțiilor filosofice de la începuturile naive și superstițioase inspirate și influențate de cultele primitive, diferite ritualuri persistente până în prezent.

Comte de Gobineau (tradus din engleză Joseph Arthur de Gobineau, 1816-1882) a contribuit la dezvoltarea conceptului de cultură occidentală prin dezvoltarea științifică a teoriei „demografice rasiale”, admirată și apreciată de germani, iar de celelalte popoare primită rezervat. Ulterior în Germania au apărut societăți și adepți ai lui Gobineau, deasemenea și exagerări: se născocea, că Dante Alligheri descindea din germanul Aigler, Giordano Bruno – Din Braun, Leonardo da Vinci – din Wincke, Voltaire – din Arwid, Diderot – din Titroch etc, ceea ce în continuare în aspect politic s-a configurat în rasism-nazism prin aprecierea superiorității rasei germanice argumentat sub aspectul antropologic al homo europaeus cu caracteristicile: înalți, blonzi, cu ochii albaștri, piele albă-trandafirie,

dolihocefali, îndrăzneți, inteligenți, inovatori. Ceea ce antropologia istorică considera ca perfecțiune fizică și frumusețe desăvârșită, spre deosebire de italieni, greci, francezi etc.

Antropologul francez *Georges Vacher de Lapouge* (1854-1936) afirma, că superioritatea sufletească e amenințată de evoluția antropologică istorică: la toate popoarele europene se micșorează numărul dolicho-cefalic (alungit) și progresează brahicefalia (lățit). Această concepție constată că primii-superiori au contribuit la dezvoltarea brahicefalilor, care singuri nu ar fi putut să ajungă la asemenea modificări, însă în rezultatul încrucișării evoluția antropologică determină o decadență și o amenințare pentru viitorul omenirii. Lapouge prezice pentru secolul XXI o luptă de milioane pentru a extermina numărul brachicefalilor și de înmulțire a dolihocefalilor prin fecundare artificială (1 exemplar masculin ar putea produce 200 000 urmași) manifestate de nazism prin lagăre de concentrare în al II-lea Război Mondial.

În contrazicere, antropologul elvețian *Eugene Pittard* (1867-1962) argumentează în lucrările sale *Crania Helvetica* și *The peoples of the Balkans* existența clasei dominante anume de tip dolihocefalic în lipsa dovezilor științifice neexistente în Evul Mediu. Elita feudală europeană n-ar fi putut realiza progresul economic distins fără emigranții din Africa. Pittard îl contrazice pe Lapouge prin argumentul științific antropologic de studiere a scheletelor din secolul XV-XVIII până în prezent de afirmare a caracteristicilor de portrete a aristocraților subțiri, înalți, blonzi, cu nasul subțire.

Un alt antropolog și sociolog german *Otto Ammon* (1842-1916) în operele *Selecția naturală între oameni* și *Structura socială și bazele ei naturale*, fiind succesorul lui Lapouge, dovedește evoluția superioară a Arienilor în rezultatul transformărilor glaciare a perioadei primitive, în care au supraveţuit climei aspre în Europa de Nord dolichocefalii în iarna lungă cu zăpezi și vara foarte scurtă confirmată de condițiile geografice ale Iranului Antic. Concluzia acestei concepții denotă, că s-a produs o selecție naturală milenară, în care dolihocefalii (vânători) s-au stabilit în orașe pentru a domina și vâna avuția brahicefalilor – agricultori din câmpii. Adică, intervine și subiecția socială. Aceste argumente antropologice ne confirmă actualitatea temei abordate în acest articol că tipologia culturii inițial trebuie studiată prin prisma antropologică, astfel organizarea democratică

contemporană și mecanismul selecției sociale dovedesc discriminarea brahicefalelor și neputința ascensiunii sociale.

Un alt savant antropolog, *Will Durant* (tradus din engleză William James Durant, filosof și istoric american, 1885-1981) reflectă compartimentul de istorie a culturii în dezvoltarea raselor sub aspectul antropologic al aceluiași antropolog francez *J. Gobineau,* menționat anterior, în baza lucrării *The Inequality of Human Races*, considerată o lucrare rasistă pseudoștiințifică în susținerea diferențelor intelectuale în civilizațiile umane sub aspectul declinului civilizațiilor determinat de încrucișările (amestecul) rasei albe, considerate mai superioare, cu alte rase! În citatul ce urmează Durant concepe condițiile ce creează o cultură indiferent de rolul rasei: „Rolul rasei în istorie e mai degrabă preliminar decât creator. Diversele grupuri etnice care ajung într-o anumită destinație din multiple direcții în multiple momente, își amestecă sângele, tradițiile și modul de viață unele cu celelalte sau cu populația indigenă, precum două capitaluri genetice care se asociază în reproducerea sexuală. Un astfel de amestec genetic poate produce în decurs de secole un nou tip, chiar un nou popor. În acest fel, celții, romanii, anglii, saxonii, iuții, danezii și normanzii s-au combinat pentru a produce poporul englez. Când noul tip ia ființă, expresiile sale culturale sunt unice, constituind o nouă civilizație – o nouă fizionomie, caracter, limbă, literatură, religie, moralitate, artă. Nu rasa e cea care face civilizația, civilizația face poporul: condițiile geografice, economice și politice creează o cultură, iar cultura creează tipul uman. Nu englezul face civilizația engleză, cât aceasta îl face pe el. ... Popoarele din nord preiau caracteristicile popoarelor sudice după ce trăiesc timp de generații la tropice, iar nepoții celor proveniți din relaxatul sud se adaptează la ritmul mai rapid de mișcare și de gândire pe care îl găsesc în nord” [2, pp. 31-32]. În acest context, W. Durant interpretează filosofia în baza cercetării istoriografiei nu ca o știință aparte, ci o studiere de perspective în evoluția umană, considerând istoriografia și „o industrie” de evidențiere și apreciere a evenimentelor în consecutivitatea istorică a evoluției umane prin cercetare și analiză.

În susținerea concepțiilor occidentale de statornicire a tipologiei culturii prin prisma modelului cultural vom aborda și conceptul răsăritean (rus) al semiologului și istoricului *Iu*. *M. Lotman* (1922, Petrograd-1993, Tartu), care e deosebit de orientarea din Occident prin elaborarea unui model de cultură neopozitivist bazat pe metoda tradițională structuralistă (care face o corelație

între evenimentele culturale de sistem închis), însă pune accentul pe evenimentul istoric ca bază constructivă. Acest autor expune concepția tipologiei culturii din prisma tipologiei de cultură în toate perioadele de dezvoltare a istoriei or, formațiunilor social- economice, în care „cultura proprie este contropusă „non-culturii" altor colectivități". De regulă, aceste tipuri se deosebesc nu prin prezența anumitor caracteristici, ci prin lipsa anumitor structuri. Lotman exemplifică aceste două tipuri prin cultura europeană a secolului al XVIII-lea; toate tipurile de cultură sunt examinate ca o unitate, fără diferențiere interioară și sunt considerate contradictorii normelor „naturale" de viață a popoarelor „sălbatice". Acest concept de apreciere a tipurilor de cultură e determinat de poziția și apartenența personală a autorului la un anumit tip de cultură, la baza cărora stau în opoziție tipurile: psihologic, religios, național, istoric și social. Însă chiar și cu toate diferențierile tipurilor de culturi, ele au și trăsături comune: limba de expunere (descriere) este indisolubil legată de limba culturii societății de apartenență a cercetătorului („*своя культура*"); limba de descriere este indisolubil legată de concepțiile științifice ale culturii societății și perioadei cercetătorului. Lotman concluzionează că aceste două argumente absolutizează diferențierea materialului de studiu și nu evidențiază universalitatea trăsăturilor comune în cultura omenirii. Autorul susmenționat abordează și formulează o nouă problemă: studierea/cercetarea tipologiei culturii concepe o sarcină deosebită și specifică în crearea unui așa metalimbaj, care ar da posibilitatea de a studia și expune o anumită cultură, adică se propune crearea unui sistem unic de *metalimbaj,* care n-ar coincide cu limbajul obiectului studiat. Și acest limbaj ar fi o premisă în studierea culturii din punct de vedere universal. Lotman diferențiază limbajul ca un model spațial în descrierea tipurilor culturii. Nu ne vom aprofunda în studiul acestui cercetător al conceptului de metalimbaj, numit „text-construct" pe care îl definește ca „textul culturii", dar vom accentua definirea acestei concepții ca un „*model abstract*", care reflectă „*tabloul lumii*" a unei anumite culturi. În această ordine de idei Lotman încă o dată subliniază obligativitatea trăsăturii de universalitate a textului culturii în analiza tipologiei anei anumite culturi. Din acest punct de vedere vom accentua diferențierea de către acest autor a „modelului spațial ca metalimbaj în descrierea tipurilor de cultură" [3, стр.389]. Vom reveni în această ordine de idei la universalitate ca caracteristică specifică a culturii umane ce se reflectă în trăsăturile specifice, care și vor servi ca

metalimbaj unificat pentru descrierea culturilor în opinia lui Lotman. Sub această interpretare lingvistică a spațialității în determinarea tipului de cultură (ca exemplu, eroii: Odessei, Orfei, Don-Kihote, Cicicov, Bezuhov) putem actualiza conceptul modelului cultural în spațialitatea lui. Vom încerca să facem o interdependență între tipurile de culturi și modelul cultural: tipul de cultură fără scris (писменность) caracteristic pentru civilizațiile ce au succesat mii de ani diferențiază modele culturale înalt organizate în sistemele de construcție, irigare, meșteșugărit (metalurgic, olărit, textil), adică cultura orală nu era o piedică în dezvoltarea civilizațiilor. În acest tip de cultură predomină semiotica, în care simbolurile naturii sunt dominante și determinante în cultele religioase și ritualuri. În filosofia antică Socrate face concluzia despre paguba adusă de scris memoriei orale ce survine în cultură cu uitare în lipsa de exersare a memoriei și preferința de accesare la textul scrisului pentru recunoașterea cunoștințelor și nu reproducerea lor. În acest fel, oamenii vor deveni imaginar înțelepți și nu înțelepți cu adevărat. În analogie cu dialogurile lui Platon merită să menționăm influența tehnicii electronice în rezultatul computerizării totale, ca lipsă de necesitate a memorizării agendei personale de nume și cifre accesat rapid de calculator, lipsa de scris manuală în favoarea tastelor electronice și profanarea sistemului de învățământ.

De la antropologia în tipurile de cultură vom înainta spre *științele culturii* axându-ne pe sintagma gânditorului german , considerat fondator al sociologiei *Max Weber* (1864-1920), care generează ideea direcționării *interesului* de cunoaștere determinată de dexteritatea culturală a postulatelor abordate în cercetare. În studiul cu privire la logica științelor M. Weber pleacă de la materialele lui *Eduard Meyer* (1855-1930, istoric german, autorul „Istoriei lumii antice" în 5 volume, considerată una din cele mai importante lucrări științifice despre perioada antică), fiind în acord cu aprecierea concepțiilor metodologice pentru cercetarea istorică: „... metodologia nu poate fi niciodată altceva decât conștientizarea mijloacelor care s-au confirmat deja în practică, iar conștientizarea lor expresă nu poate construi presupoziția unei cercetări fructuoase, după cum cunoștințele de anatomie nu pot fi presupoziția unui mers „corect". ... Considerațiile metodologice devin importante pentru funcționarea științei numai în momentul în care – prin deplasări considerabile [*Verschienbungen*] ale „punctelor de vedere" sub care un material devine obiect

al cercetării – se ajunge la concluzia că noile „puncte de vedere” determină și o revizuire a formelor logice în care în care s-a mișcat „funcționarea” tradițională a științei rezultând de aici o nesiguranță în privința „esenței” propriei activități” [4, p. 71]. În sensul tipologiei culturii e semnificativă ideea de „totalitatea unei culturi” în unitatea sa în viziunea lui E. Meyer analizată de M. Weber, expunând concepția lui Meyer în metodologia culturii. Astfel se valorifică trei factori: 1) obiectul cercetării științifice („fenomenele de masă”, opoziția individualului/singularului în statornicirea și evoluția „claselor sociale” – „națiunilor” – „comunităților”); 2) lipsa de importanță în tipizarea culturii și aprecierea succesului evenimentelor în istorie a „întâmplării”, a voinței „libere” și „ideilor”, care în opinia lui E. Meyer n-ar avea importanță în cercetarea științifică. În opinia noastră acest concept este contradictoriu aprecierii rolului personalității istorice și ideilor progresiste în dezvoltare; 3) scopul cercetării istoriei („etapelor de evoluție”) și respectiv a tipului de cultură este determinat de cauzele procesului dat în dezvoltare, care îi atribuie sens științific. Așa dar, în analiza subiectului nostru avem toată certitudinea de a ne baza pe conceptele lui E. Meyer: conceptul „*cauzal*” (noțiunile de „întâmplare”, „libera voință”) și conceptul de dezvoltare („act în devenire” și „faptul devenit”).

Metodologia științei culturii exercită un studiu complex a secolelor anterioare bazate pe statistici și cercetări în determinarea unui alt tip de cultură – *cultura civică* reflectat în studiul lui *Gabriel A. Almond și Sidney Verba* (lucrare publicată în limba română în 1996): „Schimbarea culturii a dobândit o nouă semnificație în istoria lumii. Orbecăiala în căutarea cunoașterii raționale și a controlului asupra națiunii, care a căpătat avânt acum trei sau patru secole în Occident, a devenit acum un proces de dimensiuni mondiale, iar ritmul său s-a accelerat, trecând de la schimbări intervenite în fiecare secol la schimbări, marcând fiecare deceniu” [5, p. 33]. Autorii menționați au cercetat două țări considerate la perioada data de substrat și perspectivă democratică: Statele Unite și Marea Britanie, considerate mai progresiste întru dezvoltatrea culturii civice decât Germania, Italia, Franța. Anume aceste două țări au fost capabile să asimileze consecințele și profitele revoluției tehnice a secolelor optsprezece și nouăsprezece, bazându-se pe structura social tradițională aristocratică și monarhică, însă acceptând modernizarea în baza raționalismului și respectului pentru națiune și patrimoniul ei. Astfel, din cultura națională și cultura modernă

a parvenit o cultură nouă, cultura civică în opinia acestor cercetători: „... o cultură pluralistă bazată pe comunicare și persuasiune, o cultură a consumului și diversității, o cultură care a permis schimbarea, moderând-o însă. Aceasta era cultura civică. ... cultură a diversității și consensului, raționalismului și tradiționalismului: parlamentarism și reprezentare, partidul politic de masa și birocrația responsabilă și neutră, grupurile de interese asociaționale și negociative, mijloacele autonome și neutre de comunicare" [5, p. 37]. Impresionant în această ordine de idei conceptul modelului cultural noicasian de expresivitate și venerație a culturii occidentale și opoziția pe care o putem relata în baza cercetărilor lui Almond și Verba, că cultura civică este unul din „marile și în același timp problematicile daruri ale Occidentului" [5, p. 38] pentru celelalte culturi și popoare, contribuie la transformările culturii tradiționale și sociale. Este ritorică și interogativă această afirmație în opinia noastră, bazându-ne pe rezultatele statistice de influență benefică a culturii civice occidentale ca model cultural pentru popoarele/țările slab dezvoltate. Însă vom face referință la lucrările și prezicerile profetice ale lui C. Rădulescu-Motru cu mai mult de o sută de ani în urmă despre abordările de guvernare politice, legislație și conformism occidental fără ajustare la tradițiile și specificul unei națiuni. Mai mult decât atât, tendința migratoare către Occident a popoarelor sărace și slab dezvoltate din Europa de Răsărit și nu numai, persistă pentru toată perioada de câteva secole. Concluzionăm, că acest proces are mai multe legități: progresiste – când se aplică rentabilitatea și modernismul cultural occidental la întoarcere în „vatra neamului" cu păstrarea tradiționalismului; regresive-distructive pentru această „vatră" în migrația către Occident a elementelor progresiste și profesionale fără revenire și pustiitoare în această vatră; cu un singur simbol majoritar de plecare la o viață mai dezvoltată „pe de-a gata" pusă la dispoziție de modelul occidental fără să dea din coate la el acasă...

Studiul executat de Almond și Verba este actualizat în această lucrare întru confirmarea modelului cultural prin criteriile culturii democratice: influența personală inteligentă pentru beneficiul democratic al societății, adică participarea activă cetățenească la întemeierea și manifestarea culturii civice, ceea ce vine în contrazicere cu procesul intens de emigrare a cetățenilor de la baștină și diminuarea maximă a responsabilității civice; influența procesului tehnologic și a modernizării are consecințe directe și inevitabile de ordin psihologic și democratic

asupra factorului uman mai bine informat („școlit”), cult și educat în progresul cultural civic.

Conceptul modelului cultural în prisma abordată de *kairos* este confirmat prin caracteristicile unei personalități democratice din ipotezele teoreticianului american *Harold Lasswell* (1902-1978, întemeietorul disciplinei comunicării): 1. Un „*ego deschis*” de atitudine generoasă față de alte ființe umane; 2. „*capacitatea*” de dăruire și răspândire a valorilor culturale cu alți concetățeni, nu numai de asimilare; 3. „*orientarea*” societății spre modelul cultural cu valori diverse și nu de unificare, de impunere totalitară; 4. „*încredere și credință*” în conceptul uman al unui model cultural, însă încrederea e în factorul statistic incredibil de diminuat; 5. debarasarea parțială „*față de anxietate*” ca o caracteristică a culturii democratice. Cercetătorii J. Almond și S. Verba în studiul menționat anterior întreprind o investigație antropologică în definirea conceptului de cultură ca „concept de socializare politică” pentru a relata atitudinea față de diferite modele politico-culturale: „Cultura politică a națiunii este distribuția particulară a *pattern*-urilor din orientările către obiecte politice, ... (1) „orientarea cognitivă”, ... (2) „orientarea afectivă”, ... (3) „orientarea evaluativă” [5, pp. 44-45]. În acest caz se clasifică structurile politice cu referire la modelele politico-culturale, în doi termeni noi: „i*nput*” (cererea dinspre societate înspre corpul politic și administrativ) și „*output*” (politicile autoritare sunt aplicate sau impuse). E mai mult decât un „*kairos*” aceste două noțiuni de apreciere a culturii politice moderne ca concept al unui model cultural occidental. Ne referim la „*input*” ca proces „politic” și „*output*” ca proces „administrativ”, în care „*input*”-ul se manifestă prin partidele politice (răsărite peste noapte ca ciupercile după ploaie) și grupurile de interese, însă preocupate de „*output*”, adică adoptarea-promulgarea Legilor și Hotărârilor de caracter administrativ în interesul propriu! Întru adâncirea acestei tematici Almond și Verba clasifică cultura politică în trei timpi: 1) *parohială* în societățile triburilor sau în comunități autonome, în care orientările politice nu se impun și nu se separă de orientările religioase sau tradiționale; 2) *dependență* determinată de o manifestare „afectivă” (de atitudini) și „normativă” (legislativă) decât „cognitivă”, în care structurile „input” sunt dependente de cele „output” și 3) *participativă*, în care membrii societății au tendința de orientare atât către sistemul legislativ, cât și pentru cel administrativ, însă această orientare culturală poate fi favorabilă or nefavorabilă pentru clasele

politice, dar cu scopul bine definit pentru obținerea profitului personal. Iată, deci, *kairos*-ul ca răspuns la izvorul bogățiilor clasei politice „cățărată" neprofesionist, însă foarte carierist la putere. Concluzia ce rezultă din cele relatate este doar de ordin optimist și de un viitor, probabil, foarte îndepărtat: „O structură politică armonioasă va fi una potrivită acelei culturi; cu alte cuvinte, unde cunoașterea politică a populației va tinde să fie corectă și unde efectul și evaluarea vor tinde să fie favorabile" [5, p. 50]. În concluzie la cele relatate, afirmăm că modelul cultural democratizat anterior cu 200 ani își răspândește tentaculele spre cultura politică actuală în Republica Moldova cu o diferențiere și o adâncire covârșitoare între sferele privată, publică și viața cotidiană a individului, având un caracter pasiv, indiferent sau chiar agresiv. Prin urmare, cultura civică se impune ca o cultură mixtă cu cetățeni democrați activi și implicare în viața politică cotidiană, însă apreciată azi ca o lozincă comunistă nerealizabilă.

Studiul lui *C. Rădulescu-Motru* (1868-1957: licențiat în drept, dr. și profesor universitar în filosofie și psihologie, întemeietor al Institutului de Psihologie și Președinte al Academiei Române, om politic, moșier – în Butoiești, județul Mehedinți a 100 ha, expropriat și represat de regimul comunist) despre cultură urmează să-l aprofundăm în baza teoriilor de domeniu al lui *Heinrich Schurtz* (unul dintre cei mai cunoscători în această materie) și care determină conținutul noțiunii de cultură prin pilda exemplară (luată ca axiomă) a unui oraș de cultură înaltă și ipotezele din două variante în soarta culturii: dacă în rezultatul unei catastrofe locuitorii reușesc să se salveze, orașul distrus cu toată infrastructura se va restabili la un nivel și mai înalt decât cel precedent; iar dacă orașul cu toate mijloacele de producere rămâne intact, locuitorii dispar și navălește o hoardă de negri australieni – orașul va fi ruinat de barbari, care nu vor cunoaște modul de administrare tehnic și intelectual. Astfel, psihologul și filosoful Rădulescu-Motru definește cultura: „Cultura este inseparabilă de om. ... Cultura există numai întru atât întrucât este *actuală* în sufletul omenesc. Substratul ei nu stă de sine și în afară de manifestările sub care ni se arată, ci cultura constă tocmai în aceste manifestări. Ființa ei se identifică cu dispozițiile sufletești ale societății, iar legile ei sunt de natura legilor cărora urmează fenomenele sufletești în genere" [6, p. 54]. Concluzia ce rezultă din aceste postulate constă în formatarea culturii interiorizat, în forma producerii ei și nu exteriorizat manifestată prin obiecte și materiale, din ce rezultă „funcțiile superioare" ale culturii, care se bazează pe „diferențierea

sufletească și întrebuințarea instrumentelor” [6, p. 58], însă neapărat influențate și adaptate la condițiile geografice, juridice, morale etc. ale fiecărei epoci. În argumentul acestor dovezi C. Rădulescu-Motru abordează concepția științifico-psihologică despre valoarea sufletului în importanța culturii, spre deosebire de concepția despre suflet eronată anterior. De exemplu, teoria *contactului social* de *J. J. Rousseau* or socialismul materialist al lui *F. Engels* cu ipoteza substanțialității sau a factorului social, fiind determinant în valoarea sufletului. Noutatea științifică inaugurată de C. Rădulescu-Motru este exact în unison cu modelul cultural abordat de C. Noica: „ ... există unitatea conștiinței sociale cu rezultatele materiale ale muncii săvârșite de atâtea generații: unitatea sufletească a culturii. ... Dezvoltarea inteligenței nu se poate concepe fără dezvoltarea tehnologiei, precum nici cultura unui popor, fără dependența intimă dintre evoluția conștiinței sociale și transformările lumii materiale. ... Unitatea vieții sufletești ... nu este, prin urmare, creată de vreo unitate substanțială a sufletului, ci este produsă din convergența sau corelația funcțiilor sufletești” [6, pp. 66-67]. Revenim la erorile teoretice anterioare menționate de C. Rădulescu-Motru în suportul actualității acestui articol, îndeosebi, eroarea politicianismului contemporan, care aderând la „talismanul” liberal, democratic sau național nu se mai bazează pe fapte, adresându-se poporului, ci scot din buzunar mandatul ca drept prioritar, unuc și indiscutabil uzurpat! Deci, vom lua ca punct de reper pentru *kairos*-ul modelului cultural noicasian postulatul lui Rădulescu-Motru verificat în consecutivitatea timpului de 120 ani, care afirmă că un popor poate conviețui împreună doar grație culturii, având la bază unitatea conștiinței sociale, care constă din valorile sufletești aprobată de structura socială. Și subliniază, că cultura străină importată de peste hotare nu poate substitui cultura adevărată conștientă a societății. În această ordine de idei, confirmăm momentul potrivit (*kairos*) în importanța modelului cultural la care aderează un popor ca factor primordial în dezvoltarea lui prosperă și afirmarea în plan universal, chiar fiind popor considerat tânăr, așa ca poporul român, în formațiunea sau formatarea în modelul cultural al „bătrânei Europe”. Vom cita din această operă aprecierea și atitudinea lui C. Rădulescu-Motru despre Basarabia: „Foștii noștri compatrioți din Basarabia s-au rupt încetul cu încetul de noi, mângâiați că au rămas în sânul ortodoxismului: iar conaționalii din Macedonia, fiind prea apropiați de biserica elină, nu ne-au înțeles și nu ne prea înțeleg aspirațiile...” [6, p. 105].

Kairos-ul politicianismului în cultură C. Rădulescu-Motru îl axează pe proveniența bogăției oligarhice, care rezultă din întroducerea legilor apusene *monitorizate oficial* exact reflectat azi în Republica Moldova manifestată de clasa „stăpânitoare în toată puterea cuvântului", asigurându-și luxul din punga contribuabilului și bugetul statului „disproporționat de mare în comparație cu valoarea serviciilor pe care ea le aduce poporului român", beneficiind de privilegii de milionar American (dușuri scoțiene, poduri de piatră de Bohemia, palate impunătoare etc.). Filosoful, care s-a instruit în Occident: la Paris, Munchen, Leipzig etc. și cunoaște bine infrastructura occidentală expune îndrăzneț cele relatate printr-o „singură explicație": „De unde această creștere de bogăție, pe care, deodată cu introducerea civilizației apusene o constatăm la o parte din publicul nostru și chiar la stat? Care este cauza căreia i se poate atribui *supravaloarea* de care dispune astăzi o minoritate a poporului românesc? Cine a produs mai mult decât producea înainte pentru ca să înlesnească, în urmă, unei minorități să consume mai mult decât se consuma înainte? … Occidentul nu se revarsă asupra țărilor mici cu scopul de a veni în ajutorul acestora, ci pentru a-și întregi ele procesul lor de dezvoltare. Ele sunt ca niște uriașe ființe tentaculare care caută peste tot loc de hrană și adăpost. Ele vin impuse de legea lor de creștere, iar nu de hatârul celor săraci…" [6, pp. 145-147]. C. Rădulescu-Motru confirmă cele relatate prin date statistice: timp de 13 ani (1881-1894) împrumuturile din Occident pentru România au constituit 1 (un) miliard lei ce „ploaie mănoasă pentru politicieni", care au făcut distribuirea milioanelor, însă care reprezintă doar minoritatea poporului. Aceste împrumuturi sunt povară grea pentru generațiile viitoare în suportarea consecințelor greșelilor politice și acoperirea creanțelor. Exact ce se întâmplă la ora actuală în Republica Moldova, care în această ordine de idei se referă la legile aprobate și imitate după legislația apuseană, impuse, care n-au avut nici un impact asupra dezvoltării țării! În concluzie, citățm, de asemenea, din opera lui C. Rădulescu-Motru: „Reformele săvârșite în România de către politicieni sunt unele, spre folosul aparent al generațiilor de astăzi; și toate spre paguba reală a generațiilor de mâine" [6, p. 150].

În filosofia românească este important de menționat aportul lui *Tudor Vianu* (1898-1964, filosof, critic și istoric literar, eseist și traducător român) despre voința culturală și valorile culturale considerate un scop final în materializarea

ulterioară în bun material, determinat ca „act cultural”, care abordează în noțiunea generală de cultură încă la jumătatea secolului al XX-lea noutatea științifică a două componente primordiale: „voința culturală” și „credință”: „Pentru a avea cultură trebuie să manifestăm un anumit patetism al sufletului, în care putem distinge de îndată două elemente. Un element pur volitiv, o anumită încordare, o anumită energie morală. Nu se poate produce cultură decât în cazul când sufletul este stăpânit de o tensiune lăuntrică... Dar pe lângă acest element pur volitiv, în voința culturală mai există un element, în același timp intelectual și sentimental, care constă dintr-un postulat optimist, din credința că temele nu sunt istovite, că omenirea mai are încă sarcini mari înaintea ei, și că sufletul omenesc stăpânește mijloacele de a se apropia de aceste țeluri” [7, p. 24]. În concordanță cu „voința culturală” T. Vianu întroduce și conceptul de valori culturale, care este atât de actual la etapa dată. În opinia acestui cercetător valorile culturale sunt realizate prin „acte culturale” obiective (valoarea estetică materială/naturală a obiectelor din natură) și subiective (operele de artă create) în rezultatul dezvoltării științei și ingeniozității omenești. În acest context, Vianu menționează elementele constitutive ale culturii: *voința culturală* manifestată prin creativitatea umană; *optimismul* tematic și etern; valorificarea interioară a energiei creative; opera artistică realizată (numită „*bun cultural*”); evaluarea bunului cultural de omenire întruchipat prin „*act cultural*” subiectiv; materializarea valorilor culturale manifestat prin „*act cultural*” obiectiv. Studiul filosofiei culturii lui T. Vianu impune tipuri sau diversități ale culturii în dependență de „sfera valorilor”. Spre exemplu, *cultura parțială*, care distinge un anumit „gen de valori” (cultura artistică, economică, științifică etc.) și se determină ca *cultura profesională* și *cultura totală*, însă cu atenționarea că nu trebuie confundată cu cultura generală a individului în cultivarea totală a sufletului. Revenim la conceptul contradictoriu remarcat de T. Vianu despre *cultura individuală* spre care tinde umanitatea și care este reflecția „... unei singure valori, și anume din punctul de vedere al valorii tehnico-economice, ... aceasta ar fi virtutea materială „a popoarelor occidentale” ... capacitatea de a trăi lumea aceasta sub toate aspectele ei, a prețui în sensul tuturor valorilor pe care ea în mod virtual le include” [7, pp. 27-29]. Ținem să menționăm și susținem întru totul conceptul lui T. Vianu de a nu confunda sau echivala noțiunea de cultură cu noțiunea de civilizație, ci să afirmăm că civilizația este doar unul din aspectele culturii.

Autorul menționat deosebește actul cultural subiectiv și obiectiv. Subiectiv se definește actul de contemplare/admirație a unui obiect de valoare culturală. Obiectiv se întroduce obiectul dat în „sfera valorii", transformându-se în bun cultural (pictură, carte, bijuterie etc.). Vom expune noțiunea de cultură în opinia lui T. Vianu, care constă din mai multe elemente: 1. „voința culturală" izvorâtă din talentul și ingeniozitatea interioară; 2. „tematica" abordată către dezvoltare reflectată în optimismul omenirii; 3. „valorile" orientative de organizare socială; 4. „bunul cultural" creat; 5. „actul cultural subiectiv" de apreciere a valorilor; 6. „actul cultural obiectiv" de transformare a valorii în „material", adică crearea nemijlocită a operelor de artă. În expunerea tematicii și apreciere a acestei lucrări vom avea suportul de tipizare de către T. Vianu a folosirii culturii în: a) „cultura totală", ce cuprinde un anumit gen de valori, ca cultura profesională într-un anumit domeniu și b) „cultura totală" expusă în diversitatea ei multilaterală de creare, consum și apreciere a valorilor culturale produse. Filosoful citat atenționează a nu se confunda cultura totală cu cultura generală a unei personalități. T. Vianu distinge în tipologia culturii încă două tipuri: 1) „cultura individuală" și „cultura socială", apreciindu-le în filosofia culturii într-o „dualitate remarcabilă". Este deosebită distincția dintre noțiunile cultură și civilizație, însă vom remarca definirea culturii și civilizației de către T. Vianu: „... cultura ar fi o educație profundă a omului, ... civilizația nu este de fapt decât o cultură definită prin sfera ei, o cultură socială parțială ... din punctul de vedere al valorii tehnico-economice. ... Civilizația nu este o entitate care s-ar opune culturii, este numai unul dintre aspectele ei" [7, pp. 28-29]. Vom relata din opera lui T. Vianu interogația timpului la jumătatea secolului al XX-lea întru actualizarea ei strigătoare la cer circa peste un veac de evoluare a timpului, dacă vremea actuală filosofului este intr-adevăr atât de nocivă și negativă că se necesită modificarea obiectivelor și remediilor. Astfel vom remarca actualitatea conceptului enunțat de *Kairos* – timpul potrivit pentru cultura modernă și rolul ei după modelul cultural occidental noicasian. În confirmare de răspuns Vianu afirmă, că timpul actual filosofului anume a ajuns la o contemplare profundă și adecvată pentru a se realiza în creație: „Nu are vremea noastră nici o temă originală și este îndreptată oare acea criză de inafectivitate, acel sentiment al vidului lăuntric pe care declară a-l resimți câțiva dintre reprezentanții culturii moderne? Dar oare însăși diferențierea modernă a valorilor nu este ea pusă în slujba unei teme originale de cultură?" [7, p. 47]. *Kairos*-ul modern confirmat în

diferențierea valorilor *război-pace*, în care e antrenată cultura universală, caracterul destructiv al agresiei și tendința pacifistă a moralei culturii moderne în soluționarea contradicțiilor mondiale. Care este antipodul războinic contradictoriu dezvoltării iluministe al secolului al XXI- lea, care a întemeiat agresia și umilința în detrimentul relațiilor amicale și evoluția ascendentă umană?

Vom continua cu „*Geneza formelor culturii*" publicată în 1934 de *P. P. Negulescu* (1872-1951), ineditul autor al „*Destinului omenirii*" în 4 volume, 1939, a monumentalei lucrări „*Istoria filosofiei contemporane*" în 5 volume și valorosului „*Conflictul generațiilor și factorii progresului*", în care filosoful menționat cercetează o grea întrebare de secole: cum se deschide lumea filosofiei pentru unii și nu pentru alții în concepte diametral opuse în istoria filosofiei ca să se explice: „... „*geneza*" sistemelor de idei, de care ne ocupăm. Ea constituia, în adevăr, problema factorilor ce determină apariția și orientarea cugetării filosofice, în general. ... Cugetarea filosofică pare a fi un scop în sine – întru cât, cel puțin, utilitatea ei practică nu se vede nicidecum" [8, pp. 31-32, 40]. Nu înainte de a descrie minuțios geneza factorilor („postulatelor") organici ca afecțiunea din sensibilitatea materiei umane și cei inhibatori ca: memoria, teama, dezgustul, oboseala, rușinea, durerea în reflectarea lor amplă pentru istoria filosofiei întru explicarea sistemelor de idei în care constă esența cugetării filosofice. Negulescu analizează genealogia aspectului biologic a filosofiei (inițial interpretat de Muller-Freinfels în 1919): „... fiecare filosof își construiește o filosofie, care să corespundă tipului său emoțional, care să-i permită adică să-și satisfacă pornirea sa afectivă predominantă... criteriul adevărului devine, pentru fiecare filosof, posibilitatea de a satisface pornirea afectivă ce predomină în tipul său emoțional. Concepția biologică a filosofului duce astfel la o concepție pragmatică a adevărului filosofic" [8, p. 84]. Conceptul expus este preluat de la Nietzsche, care apreciază orice filosof drept „o spovedanie" sau istorisire a autorului ei, care vor să cunoască lumea „ca să cânte cântecul lor despre lume", care e singura lor cunoștință despre lume, care îi poate satisface și e singura pe care o știu. Pentru a specifica și aprofunda tematica despre tipologia culturilor cercetătorul Negulescu face un excurs minuțios în proveniența etnică a raselor, care o menționăm în acest articol în scopul expunerii unei versiuni de apariție a culturii europene.

Potrivit acestei interpretări migrația a fost factorul determinant în modificarea raselor, atunci când blocul central europene a păstrat intactă rasa

europeană primitivă, numită blocul „arian” (etimologic rădăcina „ar” din limbile latino-germanice semnifică stăpân-înțelepciune, iar „arian” – vrednic de cinste) superior prin excelența lor etnică. Prin urmare, arienii centrali sub invazia rasei galbene din America de Nord s-au deplasat din Nord-Estul Asiei (platoul Iranului) spre Sud/Nord-Vestul Europei în rezultatul căruia au survenit popoarele de origine a culturii europene și ulterior în Sud-Estul Europei au dat naștere triburilor grecești și populației italiene, iar în Nord-Vestul Europei au localizat seminția germanică, care începând cu Eevul Mediu și până în prezent determină statornicirea și dezvoltarea culturii europene. Această concluzie o găsim în cercetarea lui Negulescu bazată pe teoria savantului *Gobineau* expusă aici prin citatul: „În sfârșit, Romanii, deși „semitizați în progresie crescândă”, ar fi putut să păstreze, încă, domnia lumii, dacă „n-ar fi apărut încă odată competitori mai albi” decât ei. Acești competitori „mai albi” erau ”Arienii germani”, căci „au fixat definitiv civilizația” în Nord-Vestul Europei și cărora le revine sarcina de a veghea și de acum înainte, la desfășurarea ei ulterioară” [8, pp. 238-239].

Definirea noțiunii de cultură abordată de antropologul român *Ștefan Lucian Mureșanu* (1955, București) ca „... un ansamblu foarte complex” include: „Simbolurile”, „Ritul”, „Limbajul”, „Normele”, „Tradițiile”, „Moravurile”, „Valorile” [9, p. 103]. În procesul de elucidare a antropologiei culturale fondată ca știință în a doua jumătate a secolului al XIX-lea are loc procesul de constituire a teoriei despre lume și om. Vom pune accent în acest studiu pe interpretarea de către Mureșanu a categoriei de valoare care poate fi „... un obiect, un mod de a fi, de a spune, de a acționa” [9, p. 112], atenționând la generalitatea valorilor și condiționarea de a le specifica. Această noțiune este modificată de-a lungul istoriei și modelată semnificația ei în dependență de etapa de dezvoltare sau apartenența la grupul social. Este logică (sau intrigantă) specificarea valorilor în opinia lui Șt. Mureșanu declarate majoritare și „efective” comportamentale, cercetarea cărora este foarte importantă în aprecierea și statornicirea sistemului de valori. Valoarea antropologică a culturii acest cercetător o reflecta în „unitatea și variabilitatea” ei: „... denumite universalii culturale, privesc îndeosebi soluțiile comune găsite de diverse societăți la problemele ridicate de dimensiunea biologică a ființei umane” [9, p. 14] și specificarea a părții de „substraturi” în aceeași societate umană specificate în dependență de diferiți factori (naționali, profesionali, de vârstă, religie, sex). Valorează aprecierea că caracteristicile

culturale trebuie să se transforme într-un sistem pentru a deveni o cultură și argumentează prin „Lucrări semnificative". Șt. Mureșanu determină valoarea ca „moment axiologic", ce exprimă finalitatea unui proces, semnificându-i valoarea și manifestă esența culturii. Astfel, se propune o analiză a structurii culturii:

- În extensiune (pe orizontală): valori materiale, valori spirituale (morale, estetice, filosofice, științifice), tehnici de gândire, modele de comportament, tradiții, obiceiuri, mas-media;
- În adâncime (pe verticală): reprezintă conexiunile interne și ierarhizarea valorilor, elemente culturale (pictura, simboluri), complex cultural (ansamblu de elemente culturale similare), sistem cultural (structura și funcționarea complexelor culturale).

Acest ansamblu relatat permite să înțelegem conceptul de civilizație ca unitatea dintre cultură și societate. [9, pp. 150-151].

În filosofia românească contemporană *Alexandrina Dragomir* generalizează o „Introducere în filosofia culturii", expunând elementele constitutive ale culturii: spațiu – timp – memorie; imaginație și simbol; limbaj – expresie – stil; conștiință și inconștient, însă în studiul dat ne vom axa pe valorile umane în cultură. Autoarea începe tălmăcirea termenului „valoare" etimologic din greacă, care simbolizează trăsătura „... de a fi demn, rodnic. Sub aspect filosofic, valorile întruchipează rezultatele activității creatoare desfășurate de către om pe multiple planuri: teoretic, estetic, etic, juridic, religios etc., cărora diversele comunități umane le acordă prețuire și către care aspiră" [10, p. 43]. A. Dragomir argumentează studiul acestui concept în interpretarea lui F. Nietzsche, E. Husserl, Max Scheler, făcând o trecere logică până la gânditorii filosofiei românești în expresivitatea lui T. Vianu, P. Andrei, care cercetează corelația dintre statornicirea socială și culturală a valorilor și asimilarea lor de către subiectul uman, dându-le o semnificație anume în dependență de procesul de cunoaștere a obiectivității, conturându-se ca personalitate sub influența valorilor pozitiv sau negativ: „... de manifestare preferențială... Lumea socială - în care obiectul însuși reprezintă un „univers" ce se constituie ca materie și determinare a ansamblului cultural, iar subiectul manifestă o perpetuă orientare spre întruchipare (valorică) – devine un spațiu larg de așezări sub semnul interogației asupra variatelor opțiuni ale omului" [10, p. 46]. A. Dragomir expune concepția lui T. Vianu de grupare a valorilor după anumite criterii: reale – personale, materiale - spirituale, scopuri –

mijloace, integrabile – integrație, perseverative – amplificative. Concluzia formulată de autoarea menționată referitor la evoluarea și evaluarea valorilor în dependență de factorii sociali, economici, morali, juridici ale unei formațiuni social-economice concrete și manifestate în cadrul unui anumit model cultural ține de o analiză minuțioasă și profundă a concordanței diferitor tipuri de valori.

Studiul actual nu are în vizor definirea noțiunii de cultură și funcțiile ei, însă vom întreprinde un excurs în prelegerile cercetătorului *St. Covalschi* pentru evaluarea generalizată în baza caracteristicilor sociali și nu individuali a acestei categorii: „*Cultura constituie totalitatea valorilor... (materiale și spirituale) create de omenire... (în procesul istoric)... proces ce evidențiază progresul omenirii în cunoașterea, transformarea și stăpânirea naturii, a societății și a cunoașterii însăși*" [11, pp. 6-7]. Autorul menționat accesează acest subiect în baza cercetătorilor: Alfred L. Kroeber, Clyde Klouckhohn, Ralph Linton, E. B. Tilorîn (definirea inițială în 1871), începând de la noțiunea de „*cultivarea pământului (agronum*)" până la „*cultivarea sufletului" (animi)*". Vom lua ca punct de reper din acest material abordarea sensului de cultură:

- Pentru cultura spirituală – sensul „subiectiv" cu conținut de genialitate;
- Pentru cultura materială – sensul „obiectiv";
- Pentru cultura academică (știința, literatura, arta, religia etc.) – „restrictiv";
- Pentru cultura națională – „etnologic" ca exprimarea cea mai diversă a domeniului dat în sens tehnic.

Lucrarea noastră nu are scopul interpretării culturii ca fenomen de implementare a proiectelor aplicative ale Uniunilor, Societăților, Formațiunilor sau Centrelor de creativitate/inventică în desfășurarea acțiunilor și evenimentelor culturale, ci vom aborda noțiunea de „*kairos*" în tipologia culturii și modelului cultural, adică mențiunea de moment vulnerabil la timpul potrivit al actualizării modelului noicasian. Conceptul teoretic al modelului cultural determină valorile patrimoniului material și spiritual de studiu în istoria culturii, fiind o parte indisolubilă a științei europene, începând cu secolul al XVII-lea. Ulterior în secolul al XIX-lea are loc diferențierea tipurilor de cultură în concept real-științe exacte (statistică, logică, economie, medicină, tehnică etc.) și concept umanist (valori și

simboluri reflectate în limbaj literar, artă, arhitectură, etnografie, istoria evenimentelor și interpretarea lor).

Istoria umană de-a lungul veacurilor distinge mai multe tipuri de culturi/subculturi în dependență de mai mulți factori caracteristici: de formațiunile social-economice sau geografice. Astfel, pot fi definite culturi locale, culturi etnice or culturi de substrat teologic diferit (ortodox, musulman, indus etc.) și culturi corporative.

Revenim la autorul St. Covalschi, care reflectă factorii, ce determină tipologia culturii: perioadele temporale statale, naționale, religioase, social-economice cu tipul și sub care ni se arată sfera specifică de producere în abordarea metodologică a „*aspectului evolutiv*", adică istoric și „*aspectului concomitent*" în tipologia culturii. Sub aspectul metodologiei evolutive autorul susmenționat reliefează tipul *etnografic* (în epocile de piatră, cupru, bronz și fier) și tipul *formațional* (primitivă, sclavă, feudală, capitalistă și comunistă, ce caracterizează formațiunile social-economice cu specificul claselor și păturilor sociale) al culturii. [11, pp. 15-16]. St. Covalschi dezvoltă succesiv tematica tipurilor de culturi și se oprește la conceptul de cultură politică în baza studiului făcut de americanul Gabriel Almond și tipurile ei în diversitatea valorilor culturii politice : provincială, de suprapunere, participativă.

În acest context se încadrează actualitatea conceptului KAIROS pentru aprecierea rolului culturii politice a sistemului de guvernare actual în Republica Moldova (de altfel, și în alte țări) în eficacitatea administrării sociale, morale, economice. Vom menționa calchierea modelului cultural European în cultura politică și orientarea spre integrarea europeană orbește, fără axarea pe spiritual național și experiența anterioară. Aici ținem să menționăm exportul modelelor culturale occidentale, care pot duce la „omogenizarea culturilor naționale" sau „uniformizarea culturală".

KAIROS este important în valorificarea principiilor moștenirii culturale, în simbolistica culturii, în dinamica culturii și dependența ei de factorii temporali, în etnocentrismul actual caracterizat de rasism, intoleranță rasială, xenofobie, stereotipuri și prejudecăți.

Delimitările conceptuale ale noțiunii de cultură reflectate de *dr. Mircea Cosma* din perioada antichității de Cicero, Voltaire (sec. XVIII), apoi ulterior de alți cercetători: E. B. Taylor, J. J. Rousseau, Zdenec Solzmann, Preiswert, Perrot, C. Levi-

Strauss, Spengler, Berdiaev, Toynbee, R. B. Cattel, Ralph Linton etc. sistematizează noțiunea de cultură în opinia acestor autori, însă concluzionând: „... că din conținutul conceptului de cultură nu trebuie să lipsească anumite semnificații, aceasta putând fi definită ca: un mod de viață și acțiune socială propriu unor grupuri de oameni, care se desfășoară într-un anumit timp și spațiu și care are ca finalitate acumularea, transmiterea și crearea de valori materiale și spirituale." [M. Cosma. Delimit[ri..., p. 3]. Autorul susmenționat pune accentul pe potențialul valorilor și normelor culturale prin suportul autorilor contemporani în cercetarea procesului cultural universal: Max Weber, Lawerence Harrison, Tomas Sowell, Robert Rutnam, George Mason, dând importanță majoră manifestărilor tuturor componentelor sociale în dependență de conținutul cultural „încorporat" sau „emanat".

Nu înainte de a elucida tipurile de culturi vom recurge la definiția culturii ca un raport indisolubil între „mișcarea secretă a spiritului" și „infinitatea erosului" făcută de *G. Liiceanu*, discipolul filosofului de la Păltiniș. Liiceanu explorează interogările cum ajung capodoperele („*exemplare*") de creație intimă umană să fie distribuite pentru consum „*altcuiva*", „pentru toți"? El apreciază tezaurul culturii ca sforțarea intelectuală a „minții" de a realiza ceva prin propria concepere, adică „a gândi pe cont propriu, ca abatere de la un drum deja bătătorit", își găsesc exprimarea în „creație", în care „ceilalți" își găsesc și realizează ceea ce ei trăiesc neexprimat personal și care „devine o uniate de măsură pentru toată lumea". Liiceanu îmbracă noțiunea de *cultură* în stilul lui Cioran și a contemporaneității - consum-piață, numind cultura „vileagul spiritului", acel tezaur, care fiind zămislit în singurătatea intimității ulterior vine să fie „preluat" și utilizat de umanitate: „Cultura este locul în care intimul explodează în public. Ceea ce s-a născut în cea mai desăvârșită recluziune și a fost trăit ca glorie a cunoașterii între patru pereți este arătat acum întregii lumi. ... *devine într-un târziu modul nostru public de a înțelege lumea*" [12, pp. 85-86]. Discipolul lui Noica revine la tematica culturii din *Trei eseuri (Despre minciună, Despre ură, Despre seducție)* și abordează un nou concept despre cultură, numindu-l „industrie culturală", adică un sistem bine închegat și coordonat de mijloace pentru „a transporta" un înțeles exemplar în lume. Și Liiceanu ca și mentorul său Noica vine cu noutatea raportului în cultură dintre „intimul creației și vileagul cultural".

Cultura la C. Noica interpretată de G. Liiceanu vine din dimensiunea *sinelui,* care se desprinde de *eu* și „coboară" în „bacanala neîntreruptă a culturii" (12, p.

105). Liiceanu continuă investigația termenului „cultură”, care de-a lungul veacurilor a fost accesat și definit de filosofi și cercetători, revenind la categoria agricolă a *culturii* , adică ceea ce se ia din germenele unei anumite semințe, apoi muncite în teren ajunge să dea rod. În această analogie se confirmă devenirea ființei, a cărei intelect și spirit „trebuie cultivate”, revenind pentru confirmare la filosofia lui Kant despre „iluminarea minții proprii” pentru a „coace inteligența proprie”, care după interpretarea lui Kant este: „… ceea ce a făcut natura din om este un lucru, iar ce-i rămâne omului de făcut cu natura sa e un cu totul altul, care e „lozinca luminării”[12, p. 107]. În acest context, ținem să menționăm „dialectica culturii” expusă de acest discipol noician în baza autorului francez Alian Finkielkraut (L’identite malheureuse, Paris: Stok, 2013) despre necesitatea unui „detur”, adică interdependența și influența între mentor (pedagog-îndrumător) și învățăcel (discipol) expus în „… paradoxul educației și a cultivării – se face tocmai printr-o temporară renunțare la libertatea proprie: ca să devii liber să gândești cu mintea ta, trebuie să te supui o vreme voinței celui care-ți cere această supunere temporară tocmai în vederea finalei tale eliberări” [12, p. 108]. Acest proces de „grădinărit” (însămânțare, îngrășare si irigare) a minții unui discipol este denumit „*comerțul cu morții*” după Zenon, în care se învață după tezaurul creației celor ce sunt trecuți demult în cealaltă lume („autorii vechi”). În rezultatul studiilor operelor de valoare se asimilează și contemplează „pietrele înțelegerii” lumii după G. Liiceanu, prin care creatorul dialoghează cu alte opinii și au o oportunitate majoră de a depăși misterul (după Blaga) existenței sale pentru a-și da o determinare propriei vieți (după Noica din „Carte de înțelepciune”) pentru a finaliza cu gândirea personală „pe cont propriu” din care reiese cultura: „Acesta este lanțul cultivării infinite a omenirii, iar această frecventare a minților, care și-au cultivat mintea este cultura” [12, p. 111], numită de Noica „înțelepciunea prin cultură” în aceeași „Carte de înțelepciune”, care finalizează cu sensul vieții și trăirea fiecăruia prin „deturul cultural” din creațiile înțelepților până a ajunge „în locurile neștiute ale sinelui”. Adică cercetătorii ajung la înțelepciunea gândului propriu după rătăcirea prin gândurile altora și care se întruchipează prin *destinul* propriu al modului de împlinire a sinelui, cu toate că viața e trecătoare Noica ridică această întrebare la cazul modual și răspuns bun la întrebarea „cum” prin ordinea sinelui de „culegere a mierii” pentru a ajunge la un „mers, și nu la o împleticire”. Deci, recurgem la deviza lui Noica: disciplină, muncă, trudă, suferință, îndoială,

invenție, bucurie, adică „devenire întru devenire”, prin urmare ajungem la ființa proprie. Vom recapitula definiția de „cultură” după G. Liiceanu prin care se finisează „călătoria” fiecărui om în sinele lui din gândurile altora și explozia sau nașterea „gândului propriu” este „*travaliul culturii*”, care se realizează după afirmația lui G. Liiceanu „prin comerțul” cu predecesorii noștri care ne-au lăsat moștenire tezaurul creației lor. În consecință, viața cu destin trăită în *a fi* nu mai are frică de finalitate (finitudine) ci are limita unei semințe muncite într-o brazdă, ce va încolți și înmuguri într-o cultură. La fel cum Noica ne ghidează spre gândirea proprie de atingere a sensului de viață, asemenea și G. Liiceanu pune imperativul gândirii „pe cont propriu”, care să aibă verticalitate proprie fără tutela propagandei și manipulării de fapte, foarte actuală în ultima perioadă a pandemiei și agresiei asupra țării vecine Ucraina.

Revenim la modelul cultural noicasian și omul occidental, care în opinia lui G. Liiceanu a fost format în baza logicii lui Aristotel și a dialogurilor lui Platon europenii se inspiră în comportamentul lor mental, iar în vremea contemporană a Occidentului se manifestă „o gândire dereglată”, ce nu se bazează pe marile învățături anterioare. Manifestările nerezonabile ale Occidentului contemporan își au sorgența - după acest cercetător în „*dereglarea sufletului occidental*”: „Voi denumi dereglarea sufletului occidental *dereglarea în raport cu instinctul de conservare* și voi vorbi de tentația suicidară a Occidentului” [12, p. 186]. Aici se constată că în istoria civilizațiilor Occidentul a atins „cea mai înaltă formă a conștiinței de sine”, dar și aptă să se autodistrugă. Vom notifica 6 tipuri de subminare și dereglare în caracteristica Occidentului expuse de G. Liiceanu:

1. devalorizarea moralității și a naturii umane;
2. devaluarea tradițiilor;
3. propagarea egalitarismului în defavoarea individualului;
4. dereglarea relației între sexe;
5. diminuarea rolului celor cărturești;
6. dominarea tehnocrației înrobitoare.

În tandem cu tema abordată vom recurge la interpretarea tipurilor de culturi in „Trilogia culturii” de Lucian Blaga, capitolul „Cultura minoră și cultura majoră”, în care analizează „disocierea” și „impreciziile” culturilor „minore”, numite și „etnografice”, și „majore” – „monumentale”, aplicând „criteriul dimensional-exterior”, însă care este cel mai insuficient în opinia acestui filosof

din perioada interbelică românească. Vom reda într-o formă comparativă deosebirile dintre aceste culturi după L. Blaga:

Cultura minoră

- Are dimensiuni mai mici;
- Însă poate avea și proporții mai mari (de exemplu, operele populare);

Cultura majoră

- Nu este „apogeul" celei minore, ci se extinde dimensional;
- La fel pot fi de proporții mici în cadrul unei minorități.

„Astfel cultura minoră este o cultură creată prin prisma structurilor copilărești ale *omului,* și ca atare ea poate să dăinuie și să se perpetueze indefinit. La fel, cultura majoră nu este vârsta inevitabilă a maturității unui pretins organism cultural suprapus omului; ... Aspectul minor sau major al unei culturi este în consecință exclusiv o problemă de *psihologie* a creatorilor și a colectivității, iar nu o problemă de vârstă „reală" nici a creatorilor de o parte, dar nici a unui pretins subiect organismic al culturii, parazitar suprapus omului, de altă parte" [13, pp. 334-335]. În așa fel filosoful Blaga propune un criteriu de ordin calitativ și anume „structural", evitând familiaritatea de abordare „morfologică" după criteriul de vârstă ca „subiect" și „organism autonom", considerând aprecierea culturilor după etapele de „copilărie" - „maturitate" insuficientă prin abordarea ei în analogie cu vârstele omului. În această ordine de idei, se consideră că vârsta de creativitate poate fi de două categorii: biologică/reală și „adoptivă"/ de creație sub influența de „auspicii" zodiacale, adică în împrejurări favorabile sau sub protecția cuiva. Vom expune în continuare geografia metodologică și metafizică a orașului și satului cu deosebirile dintre ele după L. Blaga:

Cultura la „Sat":

- este amplasată „în centrul lumii" și „pentru propria sa conștiință";
- caracteristica vieții e „totalitară", cu „orizont" limitat;
- caracterizată de „structura sufletească adoptivă a săteanului";
- în ciuda sărăciei are „autenticitate" în comparație cu fermierul american „abătut de nostalgia orașului", „cu gândul la bogăție" și „cu frică de mizerie";

Cultura la „Oraș":

- „copilăria n-are apogeu";

- „copilul-omul nu participă personal la experiența vie a lumii ca totalitate”;
- persistă „cadrul fragmentar și limitele impuse”;
- se resimte o „trează tristețe” și „lucidă superficialitate” [13, p. 340-341].

Din prisma psihologică: în cultura minoră creatorul se „preface” în copil și omul e mai aproape de natură, iar în cultura majoră creatorul acceptă („adoptă”) o mentalitate matură chiar de copil (Mozart, Rembrandt, J. D'Arc se depărtează de „fire”). „Încă o dată așadar: cultura minoră nu este copilăria unei culturi, care va deveni neapărat majoră, în creștere ca un singur organism, parazitar suprapus omului. Cultura minoră e creată doar sub constelația eficientă a „copilăriei”, în înțeles de *vârstă adoptivă* a unei întregi *colectivități*. Totuși, cultura minoră e creată de oameni maturi, sau, dacă voiți, de oameni de orice vârstă. Mutatis mutandis, aceleași afirmații se rostesc cu egală îndreptățire și cu privire la cultura majoră. ... Problema valorii tipurilor de cultură comportă însă o mulțime de puncte de vedere. Fiecare tip de cultură își are calitățile și deficiențele, avantajele și dezavantajele. ... o cultură minoră ... poate să dureze în statica ei multe mii de ani, ... o cultură majoră ... e mult mai expusă, prin dinamica ei, catastrofelor și pieirii. ... Preferăm să lăsăm această problemă deocamdată deschisă” [13, pp. 342, 346, 347]. Astfel, după citatul filosofului Blaga în cultura europeană persistă perioade de manifestare a vârstei „tinereții” sau „bărbăției” sau a „genului adoptiv”: rococoul se manifestă cu trăsături de „feminism”, iar barocul – de „masculinism”.

În continuare L. Blaga întreprinde metoda deducției de examinare a condițiilor de statornicire a culturilor (Semnificația metafizică a culturii) în conceperea distanței sau corelației „dintre imediat” și „mister” cu caracteristicile primului: pentru a fi depășit sau exprimat „prin modalitatea de pasaj, „signal”, adică o manifestare a ceva transcendental, definind următoarea noțiune de cultură: „Cultura în această perspectivă nu este un lux, pe care și-l permite omul ca o podoabă, care poate să fie sau nu; cultura rezultă ca o emisiune complementară din specificarea existenței umane ca atare, care este *existența în mister și pentru revelare*” [13, pp. 459-460]. Această definiție Blaga o consideră „scormonită” și „smulsă din huma” istoricității umane pe Terra și urmată de afirmația că ființa umană se și deosebește de „celelalte făpturi terestre” prin

„destinul său creator”, , comparând-o cu o praștie, care are concomitent și piatră, și săgeată. După filosoful menționat cultura este expresia existențială a omului, însă cu atenționarea că nu în orice fază sau orice tip de cultură are caracteristica de umanism, adică creația nu concepe o liniște definitivă, ci conține tulburări psilologice de „înalte tensiuni” cu finaluri tragice (în „Meșterul Manole” Mira zidită în piatră întru temeinicia bisericii, iar Manole se aruncă în final de pe zid zdrobit și sfărâmat de regrete), deasemenea nu este determinată doar de particularități talentate, ci ține de structura transcendentală omenească, adică „existența în mister și pentru revelare”, făcând paralela cu adordarea culturii din punctul de vedere a lui Frobenius și Spengler ca rezultatul dezvoltării biologice, fiind cu ea în dezacord și considerând-o „mutație ontologică”: „Nevoia de a depăși imediatul și de a crea, sau tendința de a revela un mister, ... e tocmai faptul *fundamental* al spiritului uman, ...” [13, pp. 463-464].

În această ordine de idei, L. Blaga expune semnificația metafizică a culturii, care în viziunea acestui autor pune *creatorul* în „prezență eutorică”: „Metafizica este afirmarea unui spirit a unei personalități, pe platoul unui suprem compromis între creație și răspundere ... fie prin plăsmuiri concrete, prin creații artistice, fie în genere prin creații de cultură” [13, pp. 467-468]. Această afirmație expune complicitatea sau impotența ființei umane de a contempla misterul, fiind condiționată de un sfârșit transcendent și pe care filosoful o numește „cenzură transcendentă”. Și aici se recurge la o altă metodică de „revelare a misterului” nu prin cunoaștere directă. Prin urmare, Blaga instituie o singură metodică sau remediu de a depăși imediatul, anume metodica „întruchipărilor *stilistice*”, dar în același timp stilul poate fi și o piedică în calea omului de izolare și abandonare a misterului pentru a depăși imediatul pentru salvarea destinului de creativitate a omului. Ținem să menționăm „semnificația stilului” după L. Blaga expusă sub formă de concluzii:

- este esența supremă a ființei umane de afirmare a existențialului său (Marele Anonim) de creație;
- exprimă sensul de *relativitate* a creației omului, însă contradictoriu dintre soarta ființei creatoare și a „Marelui Anonim”. Prin urmare, filosoful din perioada interbelică expune concepțiile idealiste despre cultură, dintre care și cea hegeliană, după care cultura este întoarcerea ideii la sine însuși sau este împlinirea spiritului absolut, în

care etapele culturii istorice în această concepție coincid cu fazele de dezvoltare dialectică a Ideii. L. Blaga determină noțiunea de „NOOS", însă diferită de cea hegeliană, considerând că „Noos-ul" este constituit din funcții abisale, descoperirea care îi aparține în întregime, adică descoperirea „categoriilor abisale" sau a matricei stilistice.

Vom „pune în scenă", „Întruchipări ale gândirii" despre C. Noica de *Florea Lucaci*, o expresie favorită, utilizată de G. Liiceanu:

- ca pe „un eveniment social";
- cărțile în mii de exemplare nu ajungeau cititorilor în număr de zeci de mii, care „fermecau cu expresivitatea limbii române" și „determinau în câmpul culturii adevărate crize legate de identitate".

În baza acestor două argumente a fost numit de intelectualitate *semădău,* cu această caracteristică Noica îl înzestrase pe Eminescu. După F. Lucaci, Eminescu reprezintă doar o „ipoteză" a acestui concept, care „dă seama de cuvinte, de rostul și înțelesul lor pentru ființa istorică a poporului român", adică *similitudinea* perfectă (asemănarea) culturală românească este determinată de creativitatea exprimată în graiul matern. Intenționăm să expunem *semădăul* acestui autor în, conceptul de *model* de la D. Cantemir, pe care Noica îl afirmă ca „primul fenomen de criză din spiritualitatea românească, la L. Blaga, apreciat de F. Lucaci „un moment de sinteză culturală al secolului XX ... , care descoperă matricea culturală românească... și impersonalul sufletului românesc" [14, p. 7]. F. Lucaci îl concepe pe Noica în cealaltă ipostază de *semădău,* deoarece el „dă seama de cultura română", de rostirea filosofică.

C. Noica, fiind preocupat de *categoriile filosofice,* afirmă rolul științei în plan cultural cu capacitatea de comprehensiune cognitivă a lumii. Vom face referință la analiza minuțioasă a cercetătorului F. Lucaci la retrospectiva omului cultural în opera lui Noica pentru „suferințele ontice" ale ființei (omului modern) numite *„maladiile spiritului"* și funcția filosofiei în plan mental terapeutic. Cultura secolului XX în opinia filosofului Noica a fost marcată de maladia culturală ce manifesta criza timpului în lipsa de categoria generalului. În opinia lui Lucaci F. absența acestei categorii afirmă ideea de căutare a Unului în divinitatea lui Dumnezeu în pofida hegemoniei tehnico-științifice a secolului. Semnificăm modelul lui Lucaci în aprecierea categoriilor filosofice de la Platon-Aristotel până la Noica numit „scara lui Noica": „ ... un concept operațional în contextul unei serii

ordonate de elemente, respectiv categoriile cu funcție de predicat universal prin care se afirmă valoarea gândirii filosofice ... este o inedită unitate de măsură a capacității gândirii filosofice de a reconstrui cognitiv lumea" [14, p. 38].

Noțiunea de concept intenționăm să o inițiem în baza categoriei de *concept deschis* în interpretarea de către Lucaci F. a noțiunii *„mathesis universalis"*, pe care C. Noica nu o definește, însă sugerează un principiu dublu metodologic de apreciere în gândirea filosofică: noțiunea este declarată inițial necunoscută și rămâne nerezolvată, or, înțelegerea lor după lungi căutări și cercetări și care „dă de gândit". Autorul menționat semnalează interogativ *conceptul deschis* și le include în categoria de *concepte hermeneutice* care: „ ... este concept logic, operațional în istoria filosofiei sau este doar o metaforă pusă în situația de a juca rolul de concept? ... permit o reconstrucție a discursului filosofic, plecând de la natura și funcțiile limbii – o conexiune posibilă a gândirii și a lumii. ... prin exercițiul gândirii este descifrat sensul ascuns în sensul aparent, adică intenționalitatea unei expresii sau a unui text" [14, pp. 97-99]. Cercetătorul susnumit reflectă în continuare *conceptul rostirii* în baza noțiunii de *temei*, ceea ce după C. Noica „pune în rost gândurile noastre ... și pe noi". Adică ființa gânditoare, existența ei reflectată și argumentată sunt implicate de *temei.* În continuare Noica indică acest termen (*temei*) în conceptul de logică a *maladiilor spiritului,* numindu-l *holomer*, ceea ce reflectă relația *individual-general* (I-G) și care împreună cu D – determinație constituie *silogismul* – triunghiul logic. Însă Noica impune patru timpi în logica gândirii, numită *synalitism:*

1. *Tema propusă*: o idee sau un lucru concret, când pot fi propuse unele determinații sau tendința de a obține generalul (G).
2. *Cercetarea temei* (examinarea) în contextul gândirii filosofice.
3. *Necesitatea temei* argumentată prin factori și categorii concrete.
4. *Realitatea și practicitatea temei* în cultura și existența umană.

La paragraful actualitatea temei vom avea ca reper „precizarea" lui F. Lucaci despre raportul („simetria") dintre două noțiuni: „opera noicasiană" și „filosoful Constantin Noica" care poate fi interpretată din perspectiva *„noțiunii origine"*, adică această categorie reprezintă complexul integral: „Constantin Noica și opera sa filosofică": „Dacă este *să fii în istorie*, atunci trebuie să judeci asupra condiției de om pentru a deveni ceea ce rațional poți decide, dar dacă este *să fii în adevăr*, atunci trebuie să-ți gândești condiția de om pentru a deveni ceea ce concepi

rațional. Ești în curgerea istoriei și reacționezi cu nervi și patimi sau ești întru schemă și lege sub conceptul de holomer? Prin urmare, trebuie să-ți gândești condiția de om și să-ți asumi decizia gândirii" [14, p. 26].

Perspectiva de dezvoltare politică, socială, economică și culturală în RM impune o analiză a dogmelor și curentelor de idei în sfera culturală pentru perioada de statornicire și tranziție spre integritate și modernitate. Luând în comparație debutul filosofic Noica cu o sută de ani în urmă în perioada interbelică caracterizată de politicile strategice orgolioase și polarizate pentru orientarea României către occidentalizare putem în acest context actualiza tematica abordată la problematica culturală autohtonă. Și in unison cu încadrarea lui Noica în avangarda intelectuală a diversităților de idei în aprecierea culturii și necesitatea de ieșire din cultura istorică (sătească) spre cea geometrică (occidentală).

Referințe bibliografice

1. TYLOR Edward. *Cultura primitivă*. Moscova: Editura Literaturii Politice, 1989, 573 p.
2. DURANT Will & Ariel. *Lecțiile istoriei*. București: Litera, 2020, 159 p.
3. ЛОТМАН Юр. М. *Избранные статьи*. Таллин: Александра, 1992, 479p.
4. WEBER Max. *Teorie și metodă în științele culturii*. București: Polirom, 2001, 180 p.
5. ALMOND Gabriel și VERBA Sidney. *Cultura civică*. București, 1996, 391 p.
6. RĂDULESCU-MOTRU Constantin. *Cultura română și politicianismul*. Craiova: Scrisul Românesc, 1995, 160 p.
7. VIANU Tudor. *Filosofia culturii*. București: Publicom, 1945, 302 p.
8. NEGULESCU P. P. *Geneza formelor culturii*. București: Bucovina, 1934.
9. MUREȘANU Ștefan Lucian. *Antropologia culturală*. București: Editura Viitor, 2011.
10. DRAGOMIR Alexandrina. *Introducere în filosofia culturii*. București: Universitatea Politehnică, 1997.
11. COVALSCHI Stanislav. *Culturologie. Teoria și istoria culturii universale*. Chișinău: Centrul Editorial Poligrafic UPC „I. Creangă", 2021.
12. LIICEANU Gabriel. *Nebunia de a gândi cu mintea ta*. București: Humanitas, 2015, 237 p.

13. BLAGA Lucian. *Trilogia culturii*. București: Humanitas, 2018, 500 p.
14. LUCACI Florea. *Constantin Noica. Întruchipări ale gândirii*. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2020.